

ICONE ALE ÎMPĂRĂȚIEI CERURILOR

PATRIARHIA ROMÂNĂ

CENTENAR

1925 2025

100

ICONE ALE ÎMPĂRĂȚIEI CERURILOR

40 DE ARTIȘTI DESPRE MOZAICUL
CATEDRALEI NAȚIONALE

Interviuri realizate de criticul
și istoricul de artă Luiza Barcan

Editura TRINITAS
București • 2025

Proiect realizat de Radio TRINITAS,
în contextul *Anului Centenar al Patriarhiei Române (1925-2025)*,
în colaborare cu Editura TRINITAS,
cu sprijinul: pictorului Daniel Codrescu, Agenției de Știri BASILICA,
Ziarului Lumina, Sectorului Monumente și Construcții Bisericești
al Patriarhiei Române, Sectorului Patrimoniu și Pictură Bisericească
al Arhiepiscopiei Bucureștilor.

Editor coordonator: Ion-Dragoș Vlădescu
Redactare: Alina-Ioana Roman, Mihai Salvan
Corectură: Carmen Solomon, Alexandra-Nicoleta Burlacu
Tehnoredactare și copertă: Constantina Cristea

Credite foto: pictorul Daniel Codrescu, fotografii George Ioniță,
Agenția de Știri BASILICA (fotografii Raluca Ene și Mircea Florescu),
Ziarul Lumina (fotografii Mihnea Păduraru și Luigi Ivanciu),
fototeca Editurii TRINITAS.

Coperta 1: Hristos Pantocrator, icoană în mozaic din turla centrală
a Catedralei Naționale. *Coperta 4:* Detalii din atelierul de pictură în mozaic
(registrul superior) și din Catedrală (registrul inferior).

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BARCAN, LUIZA

Icoane ale Împărăției Cerurilor: 40 de artiști despre mozaicul
Catedralei Naționale / Interviu realizat de criticul
și istoricul de artă Luiza Barcan - București: Trinitas, 2025

ISBN 978-973-155-210-1

73

© Editura TRINITAS a Patriarhiei Române – 2025

www.editurapatriarhiei.ro

editura@patriarhia.ro

Cuprins

Cuvânt înainte / lect. dr. Ștefan Ionescu-Berechet **7**

Preambul / Luiza Barcan **13**

Daniel Codrescu **19** Marcel Codrescu **41**

Florin Rotari **51** Eugenia Crăciun **61**

Diana Blaga **67** Elena Murariu **77**

Mihai Coman **85** Filofteia Pisăru **97**

Ion Filigean **103** Pr. Bogdan Scorțea **107**

Pr. Sorin Ioan Părăușeanu **111** Petru Văsii **125**

Tania Costea **133** Costel Nacu **139**

Marlena Târcavu **151** Elena Borundel **157**

Irina Marcovschi **163** Ioan Popa **169**

Cristina Ionescu-Berechet **185**

Ștefan Ionescu-Berechet **191** Ion Laurențiu Bozga **197**

Pr. Marian Stan **203** Daniel Codrescu **211**

Marian Pietriș **235** Camelia Muntean **247**

Alexandru Nicolau **255** Aurel Dumitrescu **271**

Camelia Popa **281** Maria Mirea **289**

Cătălin Băluț **293** Răzvan Bădescu **305**

Mihaela Bădescu **309** Marin Deaconu **313**

Diana Blaga **323** Mirabela Bedereagă **341**

Cristina Tuță **355** Vasile Ginghină **367**

Daniel Codrescu **389** Roxana Anton **407**

Ioana Luci **421** Liviu Vaja **439**

Maria Popescu Dragomir **445**

Grigore Popescu Muscel **457**

Lista interviurilor cu datele de difuzare

la Radio TRINITAS **467**

Cuvânt înainte

În Biserica Ortodoxă, arta nu are un simplu rol estetic-decorativ, nu este o „artă pentru artă”, ci se naște în sânul acesteia, ca o expresie organică a vieții bisericești. Prin formele sale de expresie specifice, ce poartă pecetea canonicității, arta bisericească vehiculează și exprimă conținuturi revelate, doctrine, îndeplinind un rol eminent cultic. Iconografia și arhitectura se articulează armonios într-un ansamblu unitar și coerent – lăcașul bisericesc –, o veritabilă „icoană spațială” ce are la bază un profund simbolism mistagogic.

„Când cineva intră în biserică să se roage, înțelege dintr-odată că această operă n-a fost dusă la o atare desăvârșire printr-o mână omenească sau știință a omului, ci prin voința lui Dumnezeu. Mintea i se înalță la Dumnezeu și [...] simte că El nu poate fi departe, ci iubește să petreacă în acest loc, pe care Și l-a ales. [...] Niciodată nu se satură cineva de această desfătare a ochilor, ci acela care este în biserică se bucură de ceea ce vede, iar acela care o părăsește este plin de slava ei.”¹

Prin aceste minunate cuvinte descria Procopiu de Cezareea, în secolul al VI-lea, marea biserică „Sfânta Sofia” din Constantinopol, la scurt timp după edificarea sa. La impresia copleșitoare pe care o producea acest lăcaș paradigmatic al lumii și artei bizantine asupra celor ce-i călcau pragul, contribuiau nu doar desăvârșita tipologie arhitecturală, somptuoasele

¹ Biserica „Sfânta Sofia” din Constantinopol în descrierea de secol VI a lui Procopiu de Cezareea, *apud* Karl Ch. FELMY, *De la Cina de Taină la Dumnezeiasca Liturghie a Bisericii Ortodoxe. Un comentariu istoric*, trad. Pr. Ioan Ică, Ed. Deisis, Sibiu, 2004, pp. 141-142.

Ștefan Ionescu-Berechet, teolog, profesor de artă sacră, lector doctor la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din București

slujbe desfășurate în prezența împăratului și a patriarhului de Constantinopol, ci și strălucitorul decor în mozaic, realizat din porunca lui Justinian cel Mare și îmbogățit în perioada post-iconoclastă. Cea mai apreciată calitate a mozaicurilor de la „Sfânta Sofia” și, în general, a mozaicului parietal au fost strălucirea, scânteierile colorate produse de reflexiile razelor de lumină ce cad în varii unghiuri de incidență pe teserele de sticlă, mozaicul fiind perceput ca un veritabil vehicul al luminii naturale, înțeleasă, dintr-o perspectivă spirituală, drept simbol al luminii necreate.

Mozaicul a reprezentat fără îndoială cea mai frumoasă, rafinată, complexă și scumpă tehnică de decorare a suprafețelor murale din Antichitate și din Evul Mediu, care a supraviețuit în biserici și în palate din întreg bazinul mediteranean, din Vest (Spania, Italia, Croația, Grecia) până în Est (Siria, Israel, Iordania) și din Nord (Ucraina, Georgia) până în Sud (Egipt), fiind identificate peste 350 de ansambluri în mozaic din secolele IV-XIV, păstrate integral sau parțial.

Dacă *mozaicul pavimentar* a reprezentat un mijloc popular de decorare în lumea clasică greco-romană, *mozaicul parietal* apare ceva mai târziu, fiind considerat de către Pliniu cel Bătrân și Seneca drept o modă nouă la Roma, în epoca augustană (secolul I d.Hr.). Deși cazuri de decorare a pereților cu piatră și sticlă sunt cunoscute din mileniul III î.Hr. în Orientul Apropiat, totuși, cele mai timpurii exemple de mozaic parietal provin din zona Latium și Napoli, din epoca republicană târzie și imperială timpurie, răspândindu-se treptat în nordul Italiei și apoi în întreg Imperiul Roman. Materialele folosite la început erau similare celor utilizate din vechime în mozaicurile pavimentare: piatră, piatră ponce, albastru egiptean, cioburi din vase de sticlă etc. Treptat, însă, în mozaicurile parietale au început să se impună teserele de sticlă și cele de aur, prezente în mozaicurile pavimentare încă din epoca elenistică, fiind atestate la Roma către mijlocul secolului I d.Hr.

Cele mai vechi mozaicuri creștine cunoscute astăzi provin din catacombele Romei, mai precis din necropola Vaticanului, aflată sub bazilica „San Pietro” (mormântul Iulilor, secolele III-IV) și din catacomba Domitillei (secolele III-IV). Un capitol mai puțin cunoscut și studiat în mediile teologice și artistice din România este reprezentat de vastul grup de mozaicuri pavimentare păstrate în Occidentul și în Orientul creștin. Se cuvin menționate aici ansamblurile din Aquileia (Udine), 313-320 și din Heraclea Lyncestis (Bitolia), secolul IV, cele ale Marelui Palat din Constantinopol, secolele VI-VII, cele din Siria (Ṭayybat al-Imām, Hamāh) și, mai presus de toate, cele din Iordania secolului al VI-lea (Petra, Muntele Nebo, Gerasa, Madaba, Kastron Mefaa), alături de care merită menționate și mozaicurile pavimentare ale unor sinagogi din Israel, din secolele IV-VI (Hamat-Tiberiada, cca. 300, Huqoq-Galileea, cca. 400, Sepphoris-Galileea, secolul V și Beth Alpha, 518-527).

Fără îndoială cea mai consistentă categorie este cea a mozaicurilor parietale, aparținând epocii bizantine timpurii (330-843), și din ea fac parte ansamblurile ce decorează importante lăcașuri – bazilici sau edificii de plan central – din Roma („Santa Constanza”, secolul IV; „Santa Pudenziana”, circa 384-417; „Santa Maria Maggiore”, 432-440; „Sfinții Cosma și Damian”, 526-530; „Santa Prassede” și capela „San Zenon”, 817-824; „Santa Cecilia in Trastevere”, 817-824 etc), Ravenna (Mausoleul Gallei Placidia, 425-450; Baptisteriul ortodocșilor / neonian, circa 450-473; Baptisteriul arienilor, 493-526; Capela arhiepiscopală, 494-520; „San Vitale”, 546-557; „Sant’ Apollinare in Classe”, 549; „Sant Apollinare il Nuovo”, 557-570), Tesalonic (rotonda „Sfântul Gheorghe”, secolele IV-VI; Hosios David, secolele V-VII; bazilica „Sfântul Mucenic Dimitrie”, secolele V-IX), Parenzo/Porec (Croatia, basilica eufasiană, circa 550), Cipru („Panaghia Angheloktisti” din Kiti,

secolul VI și „Panaghia Angheloktisti” din Lythrankomi, 525-550) ori Muntele Sinai (biserica mănăstirii „Sfânta Ecaterina”, 548-565).

Dacă în perioada timpurie, amintită mai sus, predomină în mod categoric ansamblurile realizate în tehnica mozaic, față de cele în tehnica frescă, în perioadele ulterioare (medie și târzie) raportul se inversează treptat. Din perioada medie (macedoneană și comnenă) provin încă numeroase și extrem de valoroase ansambluri în mozaic, precum cele din Constantinopol („Sfânta Sofia”, secolele IX-XII), Niceea (biserica „Adormirea Maicii Domnului”, secolele IX-XI), Tesalonic („Sfânta Sofia”, circa 885), din Grecia centrală și de sud („Hosios Lukas”, Focida, 1040-1050; Nea Moni, 1049-1055; biserică mănăstirii Daphni, 1050-1150), din Kiev („Sfânta Sofia”, 1043-1046), Gelati (Georgia, catholikon-ul mănăstirii, 1125-1130), Betleem (bazilica „Nașterea Domnului”, 1169), din Sicilia normandă (capela palatină din Palermo, 1130-1143; 1154-1170; catedrala Martorana din Palermo, 1143-1151; catedrala din Cefalu, circa 1148; catedrala din Monreale, 1180-1190) ori cele din Veneția (catedrala „San Marco”, secolele XI-XIII și catedrala „Santa Maria Assunta”, Torcello, circa 1070).

Din perioada târzie (paleologă) se păstrează doar câteva ansambluri bizantine în mozaic, de o calitate excepțională. Din Constantinopol provin celebrul panou *Deisis* din galeria de sud a bisericii „Sfânta Sofia” (circa 1261), mozaicurile paraclisului mănăstirii „Theotokos Pammakaristos” (Fethiye Camii), 1305-1310, și cele ale catholikon-ului mănăstirii Chora (Kariye Camii), 1315-1321. Aceștia li se adaugă fragmentele de mozaic păstrate în biserică „Sfinții Apostoli” din Tesalonic, 1310-1314 și Pantocratorul bisericii „Panaghia Paregoretissa” din Arta (Grecia), 1280-1290.

Venerabilă și prolifică tradiție aulică ce vehiculează o abordare specifică a spațiului eclezial, tehnica

mozaicului este abandonată după epoca de zenit a Imperiului Bizantin, epoca paleologă, și readusă la lumină în lumea ortodoxă abia în secolul XX. Privită la început cu anumite rezerve în România epocii interbelice, din cauza ignoranței și a lipsei de antecedente în tradiția medievală și modernă românească, tehnica mozaicului a fost îmbrățișată treptat, în virtutea faptului că marca, în epoca de constituire a „stilului național”, în arta bisericească românească, apartenența noastră la marea tradiție a artei bizantine panortodoxe. Dacă primii pași au fost parcurși lent, în răstimpul unei jumătăți de veac (1939-1989), în ultimele două decenii asistăm la o adevărată efervescentă în utilizarea tehnicii mozaicului, la noi în țară.

Circumstanțele implementării în România a acestei prețioase tehnici murale pot fi decelate într-un memoriu justificativ întocmit la data de 3 februarie 1940 de către arhitectul Dimitrie Ionescu-Berechet, referitor la lucrările desfășurate la catedrala „Sfinții Împărați Constantin și Elena” din orașul Hunedoara, lucrări ce fuseseră demarate în anul anterior pe baza proiectului său. Din acest document aflăm detalii inedite, referitoare la modul în care arhitectul a gândit edificarea lăcașului și decorul său interior. Cel mai semnificativ aspect ce ne reține atenția îl constituie introducerea mozaicurilor în ansamblul mural interior și exterior al bisericii, o premieră la nivel național în acea epocă. Inițiativa i-a aparținut arhitectului Berechet, fiind pusă în practică prin intermediul artistelor Nina Arbore și Milița Petrașcu, demers reluat și amplificat de către același arhitect la biserica „Parcul Domeniilor”-Cașin din București.

Potrivit celor consemnate în memoriul din 1940, „toate se îmbină armonios cu vechile motive brâncovenești, pe care arhitectul, păzitor fidel al vechilor forme, le-a îmbogățit, introducând mozaicurile, pentru prima oară la noi în biserici, și în arhitectura interioară”. Urmau să fie realizate în mozaic „Pantocratorul”, „Evangheliștii” și ctitorii, bolțile

pronaosului în piatră cu mozaic încrustat, icoana de hram și pictura ocnițelor fațadei, precum și scena „Judecății de Apoi” din pridvor.

Împodobirea bisericilor ortodoxe din România cu mozaicuri, practică la implementarea căreia arhitectul Dimitrie Ionescu-Berechet a contribuit în mod esențial, își găsește astăzi un puternic și firesc ecou în ansamblul mural al Catedralei Naționale, realizat în această străveche și nobilă tehnică. Prin efortul său creator, depus în calitate de arhitect-șef al Patriarhiei Române (1930-1963), alături de alte figuri exemplare de arhitecți și pictori bisericești, într-o fecundă epocă de cristalizare a artei ecleziale din România, după Marea Unire, „s-a concretizat tipul de biserică preconizat de Sfânta Patriarhie”, adică o anumită tipologie arhitecturală, dublată de o anumită concepție iconografică, asumate programatic de către patriarhii Miron și Justinian.

Devenită autocefală în 1885, după constituirea statului național modern și ridicată la rangul de Patriarhie în 1925, după desăvârșirea unității statale românești, Biserica Ortodoxă Română și-a conturat în mod firesc dezideratul unei catedrale naționale și și-a elaborat programatic o direcție coerentă în arhitectura și pictura eclezială, în care tradițiile autohtone s-au îmbinat armonios cu tradiția aulică de moștenire bizantină, demers care se concretizează astăzi sub ochii noștri în proiectul actual al Catedralei Mântuirii Neamului.

Apariția, într-un asemenea context, a unui volum ce adună laolaltă interviurile realizate la Radio TRINITAS, în cadrul rubricii „Icoane ale Împărăției Cerurilor”, în intervalul 2021-2022, de către neobositul și merituosul critic de artă Luiza Barcan, cu 40 de iconari, implicați direct sau indirect în crearea mozaicului Catedralei Naționale, constituie un neprețuit prilej de conștientizare și de reflecție asupra artei bisericești contemporane din România, pe care îl salutăm cu nedisimulată bucurie.

Lect. dr. Ștefan Ionescu-Berechet

Preambul

La începutul anului 2021, în calitate de realizator de emisiuni la Radio TRINITAS, am primit propunerea de a realiza o rubrică bisăptămânală, dedicată susținerii lucrărilor de pictură în mozaic de la Catedrala Națională, dar, în același timp, și o rubrică de artă sacră.

Noutatea, în ce privește demersul meu, venea din ideea promovării, printr-o emisiune în format interviu, a impresionantului mozaic la care, deja, lucra cu mult sârg și cu rezultate notabile echipa de muraliști și iconari coordonată de Daniel Codrescu, un specialist în această tehnică a mozaicului, arareori utilizată în împodobirea bisericilor ortodoxe din spațiul românesc. De altfel, în 2016, avusesem bucuria de a realiza o altă emisiune de artă sacră, tot la Radio TRINITAS, intitulată „Zugravi de chipuri sfinte”, cu un format puțin diferit, în sensul că aceea era gândită, mai degrabă, ca un portret de iconar contemporan. Atunci, în acel context mai îndepărtat, îi cunoscusem pe mulți dintre artiștii bisericești ale căror interviuri alcătuiesc acum volumul de față, inclusiv pe Daniel Codrescu și pe tatăl lui, maestrul Marcel Codrescu.

Rubrica de artă sacră dedicată susținerii picturii în mozaic de la Catedrala Mântuirii Neamului a primit, la sugestia Preafericitului Părinte Patriarh Daniel, titlul „Icoane ale Împărăției Cerurilor”, miercurea și vinerea fiind stabilite ca zile de difuzare, în cadrul emisiunilor „Viața cetății” (realizatori preot Teodor Gradinaciuc și Victor Stoica) și „Valori și atitudini” (realizator Cătălina Dima).

Ritmul alert al difuzării acestei rubrici concorda cu ritmul susținut în care aveau loc lucrările din Catedrala Națională. Întâlnirea mea cu artiștii implicați în realizarea mozaicului, precum și cu alți iconari, cu alte tipuri de abordări, reprezintă o experiență inedită și în plină desfășurare.

Luiza Barcan, critic și istoric de artă, doctor în arte vizuale

Și cum întotdeauna, fie că o recunoaștem, fie că nu, învățăm unii de la alții, pot spune fără ezitare că, în cei doi ani de la nașterea rubricii „Icoane ale Împărăției Cerurilor”, am descoperit, împreună cu ascultătorii mei, multe taine ale unei arte străvechi, cea a mozaicului. Artă și meșteșug deopotrivă, tehnica mozaicului s-a născut cu mult înainte de era creștină, fiind apoi adoptată de către arta paleocreștină și de vechii maeștri ai Bizanțului, pentru a deveni un reper de teologie transpusă în imagine și înveșmântată în strălucirea unei lumini ce vine din interiorul mozaicului, pentru a evoca Lumina taborică.

Apoi, am descoperit oameni interesanți, tineri cu preocupări foarte serioase și cu o gândire profundă, artiști atinși de aripa harului, expresii ale smereniei. Mai presus de toate, am întâlnit pictori muraliști care se simt onorați și privilegiați să lucreze pentru Catedrala Națională, considerând această misiune ca pe o formă de intervenție a Proniei în viața și meseria lor.

Daniel Codrescu însuși, coordonatorul celei mai ample opere de artă murală ce s-a săvârșit vreodată în România, tânăr încă, dar cu o experiență deja bogată,

Criticul de artă Luiza Barcan colaborează din anul 2016 cu Radio TRINITAS al Patriarhiei Române

dobândită prin trudă și perfecționare continuă, și-a înțeles pe deplin menirea și a reușit să coordoneze o echipă din ce în ce mai mare și o lucrare ce se extinde de la o lună la alta, găsind ritmul potrivit pentru ca ceea ce se lucrează în atelier să ajungă să fie montat la timp pe zidurile impunătorului edificiu al Catedralei, precum și modalitatea de comunicare optimă cu artiștii din colectivul său, cu cei care i-au fost alături de la început și cu cei care, pe parcurs, s-au alăturat acestei echipe.

Am avut, la rândul-mi, prilejul și privilegiul să intru în atmosfera atelierului, unde, tesară cu tesară, prinde viață complexul program iconografic al Catedralei Naționale și apoi în cea a șantierului propriu-zis, pentru a vedea cum reprezentări ale unor scene și personaje sacre întruchipate în atelier sunt montate pe ziduri, la o înălțime amețitoare, cu o pricepere și un efort care m-au copleșit.

Din interviurile cu artiștii muraliști implicați în realizarea picturii de la Catedrala Națională sau cu cei care primesc să se exprime în legătură cu această lucrare s-au născut două mari idei directoare. Prima este cea legată de *racordarea picturii bisericesti contemporane din România la marea tradiție a picturii din primele secole bizantine, tocmai prin alegerea tehnicii mozaicului pentru împodobirea Catedralei Mântuirii Neamului.*

Cea de-a doua idee, la fel de importantă, este cea a *nașterii unei școli de pictură în mozaic*, chiar prin activitatea atelierului coordonat de Daniel Codrescu, o școală care deja are ample ecouri și se constituie într-un real reper pentru artiștii bisericesti contemporani.

Lucrând săptămână de săptămână la realizarea acestei rubrici, apropiindu-mă de gândurile și sentimentele interlocutorilor mei, „descosându-i”, cu dorința permanentă de a primi – și eu și ascultătorii Radio TRINITAS – informații profesioniste, documentate și la obiect despre arta sacră în general, despre tehnica mozaicului, în mod special, trăiesc la rândul meu o experiență ziditoare și îmi place să cred că o „teseră” mică de tot, am adăugat și eu, împreună cu invitații mei, la ampla operă ce se săvârșește sub ochii noștri și pe care sperăm, cu ajutorul lui Dumnezeu, să o vedem finalizată cât mai curând.

